

PAARDENSMEDEN IN HET GENTSE STADSCENTRUM (1744 - 1789)

Luc Devriese, Gilbert De Leu

Samenvatting

In het volle Gentse stadscentrum, naast de Sint-Niklaaskerk, dicht bij de drukke Korenmarkt met zijn talrijke markt- en voerwagens, was een paar eeuwen lang een paardensmid gevestigd in een huis genaamd De Smesse. Twee boedelstaten uit resp. 1744 en 1789 geven ons een inzicht in wat er in zo'n smidse te pas kwam in die tijd en in wat de waarde daarvan was. Vergeleken met bv. de inhoud van een apotheek was die vrij aanzienlijk. Vooral duur was het basisproduct: de ijzeren staven (barrieren) gebruikt om hoefijzers en nagels te smeden. De smidse was ook goed voorzien van materiaal om wagens te maken en te herstellen, waaronder veren voor de ophanging van koetsen, een luxeproduct. Een massale hoeveelheid nagels voorradig laat veronderstellen dat de smid die niet enkel produceerde voor het door hemzelf uitgevoerde hoefbeslag. In de ruim veertig jaar tussen de twee staten was er een duidelijke verarming merkbaar, wellicht vooral te wijten aan de stijging van de ijzerprijs. Opvallend is ook de aanzienlijke waarde van geleverde maar nog niet betaalde waren en prestaties. De beschrijving van het verdere bezit en de huisindeling met de huisinboedel toont aan dat de smeden weliswaar redelijk begoed waren, maar dat ze zeker niet rijkelijk leefden.

69

Hoefsmeden en hoefsmederijen associëren we tegenwoordig meestal met maneges en stoeterijen op de restjes 'platteland' die hier en daar nog bewaard bleven in Vlaanderen. Veel hoefsmeden werken overigens nu ambuland. In de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw waren de paardensmeden en paardensmidsen echter niet alleen heel belangrijk in de dorpsgemeenschappen, ook in stedelijk milieu vormden ze een essentieel onderdeel van het zo belangrijke vervoersbedrijf.

In een bijgaand tekstje worden enkele karakteristieke werkzaamheden geschetst die een hoefsmid destijds aan paarden en wagens placht uit te voeren. In essentie is de hoefsmederij nog ongewijzigd gebleven. Boedelbeschrijvingen van een hoefsmederij zijn interessante archiefvondsten. Ze laten niet alleen toe een idee te vormen van wat er toen zoal aan materialen en werktuigen bij een stadse paarden- en wagensmid te vinden was, ze geven ook een idee van de waarde ervan (1). Hierna bekijken we de toestand in 1744 en 1789 van de paardensmidse met vermoedelijk een stevig clientèle van voerlui, gevestigd bij het Gentse Gouden Leeuwplein aan het uiteinde van Klein Turkije bij de Sint-Niklaaskerk (2).

1. Boedelbeschrijving in 1744

In deze bijdrage beschrijven we eerst de boedelstaat die in 1744 werd opge maakt bij het overlijden van de echtgenote van de bewoner van het huis Te Putte, de oude benaming van het Gouden Leeuwplein, dat vermoedelijk vanaf het begin in 1564, bij de bouw door de familie van der Spurt, De Smesse bij Sint-Niklaas genoemd werd. Zoals zo dikwijls, in het hoefsmedenmilieu mis schien nog meer dan elders, was het huis en bedrijf reeds lang in handen van dezelfde familie of verwanten (3).

De inleidende tekst luidt ongeveer als volgt: op 9 december 1744, werd de hoefsmederij geschat door twee meesters smeden, op verzoek van Pieter Ever aert, zoon van Jan, in het sterfhuys van Anna Marie Notte, zijn overleden vrouw, ten overstaan van David Johannes van de Woestijn, die als voogd aangesteld was van de minderjarige kinderen.

De inboedel omgezet in min of meer hedendaags Nederlands en geordend in categorieën, wordt weergegeven in de bijlage hierbij. De totale inhoud van de werkplaats werd op iets meer dan 200 pond geschat. Dat was een behoorlijk hoog bedrag. Ter vergelijking: de waarde van de meer dan 400 producten, de volledige inhoud van de apothekerswinkel van Frans Stijl, drie huizen verder, werd, weliswaar ruim 40 jaar vroeger, slechts ongeveer 50 pond waard ge acht (zie het artikel 'Slaapcomfort voor rijk en arm' in dit tijdschrift).

Materiaal en werktuigen

Sommige cijferverhoudingen vallen op. Zo waren de werktuigen minder waard dan de in de smidse aanwezige basisproducten. De duurste werktuigen wa ren het aambeeld, de bankschroef met toebehoren, de hakbijl en de blaasbal gen (4). Er was een ruime voorraad aanwezig van basismateriaal (ijzerstaven of *barrieren*) en smidsekolen, een speciale kwaliteit van kolen die nodig is om een goed smidsvuur aan te maken. De *barrieren* (staven, Vlaams = baren), waaruit de hoefijzers gemaakt werden, kostten zowat 5 1/2 groot per kg (5). Opvallend is ook de hoge waarde die het oud ijzer blijkbaar haalde. Dat was met zijn 4 1/2 groot per kg. nauwelijks minder waard dan het *barrierenijzer*. De oude hoefijzers, die regelmatig vervangen moesten worden, zijn in de oud ijzerhandel steeds meer waard geweest dan ander afvalijzer. Ze hoefden alleen hersmolten te worden en het ijzer was onmiddellijk weer bruikbaar.

Afgewerkte producten

De hoefijzers kostten iets minder dan 14 groot het paar. Dat zal wel een ge middelde waarde zijn van diverse types en formaten. De nagels (nieuwe) zaten opgeborgen in een paar *meulekens*, wellicht een reeks dozen bevestigd in twee molentjes. Die vertegenwoordigden het vrij hoge bedrag van 10 pond. Per kg gerekend kostten ze echter slechts 10 groot, niet veel meer dus dan het dubbele van oud ijzer. Het werk was toen, in vergelijking met de hedendaagse situatie minder waard, en de grondstoffen relatief meer. Opvallend is wel de aanzienlijke hoeveelheid nagels: 240 kg. Weinig waarschijnlijk dat het enkel

hoefnagels waren. Fabriceerde de smid tussendoor ook nog nagels voor de schrijnwerkerij of de wagenmakerij?

Verder ontbrak het niet in de werkplaats aan diverse onderdelen van wagens, speciaal deze die te maken hadden met de wielen, de assen en de ophanging. Hieruit blijkt dat een belangrijk gedeelte van het werk van de smid te maken had met de wagenmakerij. Alles was aanwezig om wielen te maken (zie bijgaand artikeltje) en om gebroken of versleten assen, wielen en dergelijke te vervangen. Smid Everaert zal intensief samengewerkt hebben met een wagenmaker en zijn zaak zal, voor wat dat betreft, ook gefungeerd hebben als dépannagedienst en 'bandencentrale'. Hieraan zal beslist behoefte geweest zijn in de drukke aankomst- en vertrekplaats voor reizigers- en goederenvervoer die de Korenmarkt in die tijd was.

Ook had de smid een aandeel in het reiscomfort. 'Hangels', 'bogens' bestaande uit 'ressors' moesten er voor zorgen dat de ingewanden en de hersenen van de arme reizigers niet al te zeer door mekaar geschud werden op de archi-slechte wegen van die tijd. Deze items wijzen er ook op dat Everaert een cliënteel had dat zulks op prijs stelde en kon betalen. Hij maakte en vermaakte niet enkel lastwagens, ook de rijke amateurs van het lichtere genre wagens voor personenvervoer konden bij hem terecht. Hierbij moet opgemerkt worden dat onze smid met de normen van toen gemeten, mee was met zijn tijd. Degelijke ophanging met veren, het Dalasne systeem, was aan het eind van de jaren 1600 uitgevonden (6).

Een lacune?

Nog een laatste puntje: de opsomming vertoont een belangrijke lacune: de paardentravalje, die nochtans zeker aanwezig moet zijn geweest, wordt niet vermeld. Misschien werd deze gedeeltelijk in de grond gegraven constructie als een vast onderdeel van het huis aanzien en samen met dit laatste geschat.

2. Vijfenvertig jaar later: de 'Smesse' in 1789

De hoof- en wagensmederij Te Putte was blijkbaar een behoorlijk stabiele zaak, maar naar het einde van de 18de eeuw toe waren er blijkbaar toch een paar problemen. Tenminste dit is toch het idee dat we krijgen bij een vergelijking van de hierboven beschreven inboedel en een andere die in 1789 in dezelfde zaak opgemaakt werd bij het overlijden van de toenmalige smid Willem de Paepe. Het totaal aan baten en aan schulden was nagenoeg gelijk gebleven. Het smidshuis was geen eigendom meer van de smedenfamilie, maar van een biersteker. In 1744 was er naast de 200 pond groot smidse-onderdelen nog een tegoed van 82 pond aan niet betaalde werken. In 1789 werden de professionele activa op 408 pond geschat, maar de smidse-inboedel werd lager geprezen: een kleine 160 pond, terwijl er voor bijna 250 pond aan *leverynghen van yser en arbeyt* ingeschreven waren. De vele inboedels van ambachtslui en handelaars leren ons dat in de jaren 1700 talrijke leveringen lange tijd onbe-

taald bleven. Het was een vorm van kopen op krediet waarvan de lasten door de verkoper gedragen werden (7).

Daarbij komt nog dat de hoefijzers zowel in het midden als aan het einde van de eeuw op 14 pond groot geschat werden, terwijl de prijs van het 'nieuw ijzer' waaruit ze gemaakt werden, van 2,3 groot het pond in 1744 gestegen was tot 4,1 groot in 1789 (8). Ondertussen waren ook de kosten voor levensonderhoud aanzienlijk gestegen (9). Vijfenvestig jaar voordien was de smedenfamilie trouwens rijker: ze bezaten naast het huis Te Putte nog een tweede huis en hun meubeltjes en huisgerei werden op 222 pond geschat. In 1789 waren de bewoners van de smidse huurders en hun inboedel werd slechts 127 pond waard geacht.

Al bij al waren de smeden redelijk gegoede maar zeker geen rijke lui. Aan leefruimte kon de smidsfamilie beschikken over een 'opperste' (vermoedelijk de zolder, eventueel met dakkapel), een 'boven achter camer', een 'boven voor-camer', een kelder, een 'achterplaats' en 'den winkel'. In 1789 vinden we in het woonhuis nauwelijks items die meer dan één pond waard waren. Er was wel *eenen bureau* van twee pond en enig zilveren tafelbestek met slechts twee messen en twee vorken. Er waren enkele porceleinen kopjes in het huis aanwezig en op de schouwmantel prijkte ook porcelein *bestaende in differente tassen, schaelen en taillooren met different gelas*, maar dat was slechts anderhalve pond waard. De bewoners beschikten over *eenen spiegel met eene ijsero croone* en er waren zelfs *differente schilderijen*, maar die zullen wel niet veel zaaks geweest zijn, want ze waren nog geen kwart pond waard.

Met dank aan Paul Desmet

Noten

- 1 Een oudere staat in Schouteet, A. 1962, Het gereedschap van een zestiende-eeuwse hoefsmid. In: Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis Société d'Emulation te Brugge, deel 99, p. 307.
- 2 Stadsarchief Gent, 332 nr. 610 bundel 10. Een tweede inboedel uit 1789 reeks 330 nr. 293 (10 juli 1789).
- 3 Sinds 1631 tot halverwege de 18de eeuw in handen van de verwante families Temmerman-Bretel-Legasse-Everaert. Op een perceel dat ca. 1830 onveranderd het kadastraal perceel Sectie C nr. 283 werd (tot ca. 1905).
- 4 De boedelstaat werd vermoedelijk overgeschreven van een kladafschrift door iemand die duidelijk niet op de hoogte was van de technische termen uit het smidsvak. Zo is er spraak van een hantbyl (lees: hambyl: aambeeld [Eng. anvil]), een stevonck (lees: swonck) en haevers, (lees: haemers).
- 5 Voor ijzerwerk werd met het Sint-Elooispond gerekend (437,6 g in Gent).
6. Jobé, J. (1977, vertaling), Van koetsen en karossen, De Haan, Haarlem, p. 53.
7. Devriese, L. 2006, Textiel in de Gentse Waterwijk (1688 – 1769). In: Tijdschrift voor industriële Cultuur, deel 94, 2-80.
- 8 IJzerprijzen berekend aan de hand van de twee hier bestudeerde boedelstaten.
- 9 Tussen 1750 en 1790 stegen de huishuren 40 à 50% en de graanprijzen ongeveer met een derde (VAN RYSSEL, D. 1967, De Gentse huishuren tussen 1500 en 1790, Gent, p. 64.)

Bijlage

**Waardeschatting ('prijsij') van de inboedel van de smederij
aan de Sint - Nikolaaskerk in 1744**

GOEDEREN	PRIJS (groot Vlaams)
Materialen	
Ijzerstaven (<i>barrieren</i>): 1268 kg (2900 pond)	6960
Oud ijzer: 1010 kg (2093 pond)	4600
Smidsekolen	<u>4320</u>
<i>Subtotaal</i>	15880
Werktuigen	
Bankschroef (<i>veyl staecke</i>), touwen (<i>snoeren</i>), sleutels en ander gereedschap (vermoedelijk vooral vijlen en snij-ijzers)	2800
Aambeeld en halcbij (<i>bourgoulde</i>)	3920
Blaasbalgen: 2	1920
Weegschaal en gewichten	960
Klemmen (<i>meusens</i>): 4 paar	1120
Draadtrekkertoestel (<i>moerplaete</i>) met wrong (<i>swonck</i>)	840
Hamers en stampers (om nagelgaten in het gloeiend ijzer te slaan)	<u>1552</u>
<i>Subtotaal</i>	11992
Materiaal voor de hoefsmederij	
Hoefijzers: 300 paar	4200
Nieuwe nagels (550 pond: 240 kg) in <i>een paer meulekens</i> (?)	<u>2400</u>
<i>Subtotaal</i>	6600
Afgewerkte of half afgewerkte producten voor de wagenmakerij	
Verschillende ijzerwerken	1200
Nog verschillende ijzerwerken	1440
Verschillende nieuwe ijzerwerken met koperen ornamenten (<i>trompen</i>)	1160
<i>Hangels</i> (waarin de veren van koetsen opgehangen waren)	
Diverse ijzeren <i>schenen</i> (hoepels?) en ander ijzerwerk	1980
Steunijzers (supports), dubbele en enkele: 27	2984
<i>Bogens</i> (4 paar veerklemmen), elk met twee paar veren (ressors)	2400
Oude wielen (5 stuks)	250
Ijzeren assen (3 stuks) met verschillende steunijzers, sluitbanden (<i>bosbanden</i>) en asylinders (<i>trompen</i>)	<u>3152</u>
<i>Subtotaal</i>	14566
Algemeen totaal:	48 938 groot (204 pond Vlaams)